

Limba poeziei lui George Coșbuc

— *Citeva considerații de natură lexicală* —

GAVRIL ISTRATE

Ceea ce pare izbitor de nou în poezia lui Coșbuc nu este, de foarte multe ori, decât un material mai mult sau mai puțin obișnuit în Hordoul Năsăudului, dar necunoscut publicului din țara veche. Un material neprelucrat, într-o provincie în care nici nu se puteau bănui posibilități poetice prea mari, din cauza preocupărilor istorico-filologice, care puseseră stăpânire pe întreagă activitatea spirituală a Transilvaniei, sustrăgînd-o, cu totul, domeniului poeziei. Un scriitor ca I. Budai-Deleanu, el însuși filolog de seamă, avea să fie cunoscut ca poet abia în secolul nostru. Încercările lui Al. Papiu-Ilarian,¹ ale lui Teodor Codrescu² ori ale lui Aron Densușianu³ de a-i face cunoscută *Țiganiada* rămîn, multă vreme, fără răsunet. E adevărat, însă, că la acest fapt au concurat și alte motive, în primul rînd publicarea atît de tîrzie a epopeii sale într-o ediție care să poată fi pusă la îndemîna cititorilor. Și astăzi încă publicul nostru continuă să opună rezistență acestei opere, deși, între timp, alți istorici sau critici literari au stăruit asupra valorii ei excepționale. Să se vadă, pe lîngă edițiile scoase de Gh. Cardaș,⁴ cea a lui Byck,⁵ în special ceea ce spun Ovid Densușianu⁶ și G. Călinescu.⁷ În anii din urmă bibliografia s-a îmbogățit în mod simțitor și au apărut noi ediții ale *Țiganiadei*, între care merită să fie menționată cea îngrijită de Florea Fugaru (București, 1973).

Trăind o bună bucată de vreme în Transilvania și desfășurînd acolo o activitate care n-avea să fie cunoscută dincoace de Carpați decât mult mai tîrziu, era de așteptat ca odată cu stabilirea la București și, mai ales, după ce publicase *Balade și Idile* și *Fire de tort*, care aveau să-l pună în rîndul marilor poeți de la sfîrșitul seco-

1. *Analele Academiei Române*, 1870, s. I, t. III, p. 114.

2. *Buclumul Român*, 1875, 1877.

3. *Cercetări Literare*, Iași, 1887, p. 245—287.

4. București, Casa Școalelor, 1935, și, respectiv, 1928.

5. București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1953.

6. *Literatura română modernă*, I, p. 105—122.

7. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 81—85.

lului trecut, opera lui să întâmpine rezistență din partea unora, simpatia nemărginită din partea altora. Această simpatie explică într-o măsură oarecare, superficialitatea cu care i-a fost discutată opera și mi se pare că ea a dus, măcar în parte, la ideea că poetul se îndeletnicea cu crearea de cuvinte, atunci când avea nevoie de o rimă mai rară. Altfel cum s-ar putea interpreta afirmația unui Anghel Demetrescu, care, e drept, nu-i era prea mare prieten, că „pentru un scriitor care nu recunoaște nici o lege și nici o stavilă pentru făurirea cuvintelor, nu mai există nici o greutate metrică”.⁸ Nu trebuie să uităm, iarăși, că o mulțime de provincialisme n-aveau de unde fi cunoscute pentru cineva care nu era din Transilvania și poetul nu-și putea da seama de situația specială în care se găsea, înainte de a se stabili la București. Faptul acesta avea să influențeze nu numai asupra limbii ci și asupra felului cum se va manifesta publicul, odată cu apariția primului volum de versuri al poetului. Găsesc nimerit să reproduc pasajul următor din C. Dobrogeanu-Gherea :⁹ „Pînă la apariția volumului *Balade și Idile Coșbuc* parcă nici n-ar fi existat, deși avea un trecut literar de zece ani și scrisese deja cele mai frumoase din minunatele sale poezii. Coșbuc, cu drept cuvînt se plînge de această ignorare, dar în cazul de față avem și noi justificarea noastră : el a scris și tipărit poeziile sale în Transilvania. Pînă la el însă și chiar după el, Transilvania nu ne-a dat mai nici un scriitor de talent, literatura originală de peste munți e aproape nulă și deci avem și noi dreptul s-o ignorăm”.

Această „ingorare” însă nu putea să-i convină poetului care-și exprimă nemulțumirea față de felul cum e primită apariția volumului *Balade și Idile*, în felul următor : „La 1893, cînd am publicat *Balade și Idile*, eram cunoscut în Țara Românească numai după *Nunta Zamferei* publicată în *Convorbiri literare*. De aceea li s-a părut multora curios, că eu am răsărit deodată ca din poveste și am publicat de-a dreptul un volum. Numai ieri a început să scrie în *Convorbiri*, și iată-l cu volumul. Cînd a făcut el atîtea poezii, și toate bune ? Pentru ignoranți asta a fost primul motiv de-a mă bănuși că am plagiat. Ei, da ! Domnii aceștia habar n-aveau, că eu la 1893, cînd am publicat volumul, aveam în urma mea o activitate literară de 12 ani, că poemul *Nunta Zamferei* l-am scris la 1884 și l-am publicat la 1888, iar *Convorbirile literare* după trei ani l-au reprodus numai, din *Tribuna*. Și habar n-aveau, că de-aceea sînt toate poeziile bune, fiindcă erau alese dintr-o grămadă care cuprindea destul material nu pentru un volum ci pentru patru ! Dar se înțelege : un critic literar nu e dator să cunoască activitatea literară și a Românilor trăitori afară de Regat ! De-aș fi scris eu de zece ori mai bine decît scriu și de zece ori mai mult, dac-aș fi rămas în Ardeal, sînt sigur că nici puiul cucului n-ar fi știut, în România, că exist”.¹⁰

8. *Literatură și Artă Română* I, 1896, p. 367.

9. *Studii critice* III, București, Socec, 1897, p. 241.

10. *Flire de Tort*, 1896, p. 168—169.

După cât am putut să-mi dau seama, rolul lui Coșbuc constă nu în a inventa cât în a alege, a separa cuvîntul capabil de emoții artistice din balastul vorbelor fără semnificații ori rezonanțe deosebite. În felul acesta el pune la contribuție, ca și Eminescu, nu numai graiul său de acasă, ci și limba veche, de care se interesa, de aproape, încă din vremea studenției, și pe care poetul pune un preț deosebit toată vremea. N. Drăganu, în articolul publicat în *Serbările de dezvelire a bustului lui G. Coșbuc*, Bistrița, 1926, vorbind despre activitatea desfășurată de poet în anul școlar 1883—1884, precizează : „Ca și în anul precedent, și în acest an Coșbuc dezvoltă o activitate cât se poate de rodnică, cetind tot ce se găsea în biblioteca societății de lectură, împrumutînd cărți românești și străine de pe la profesori precum și reviste, mai ales germane, de pe la anumite familii. Între altele ceti cronică lui Șincai, pe Lenau, Heine, Rückert, și Kosegarten. Această lectură și-o completă sistematic în timpul cînd ajunse la Universitate, cetind pe Schiller, Goethe și pe Petöfi în nemțește, cronicarii români și cazanii vechi”.¹¹ Fragmentul din scrisoarea pe care i-o trimitea lui Slavici, la 23 iulie 1887 : „neavînd nici o plăcere spre ceasloave și căzării”, nu infirmă simpatia poetului pentru limba veche. El urmărea, ca și Eminescu, nu conținutul acestor cărți, care putea fi plicticos, mai ales cînd se gîndea că tatăl său ține, cu tot dinadinsul, să-l facă preot, ci farmecul limbajului, cuvintele și stilul, care îl ajutau să-și îmbogățească propria-i limbă¹³.

Este cazul să arăt că la el limba veche, pe lîngă rolul de a-i procura un material nou, mai are unul tot așa de important, acela de-a „controla” cuvintele dialectale înainte de-a le pune în circulație. Vreau să spun că dacă unele cuvinte ca *acurat*, *agest*, *alaltăieri*, *alaltămîni*¹⁴, *apătos*¹⁵, *bandă* (= fanfară militară, muzică lăutărească), *băndurică*, *bocotan*, *boli*, *bonzărel*, *bouar*, *but*, ca-

11. p. 46—47.

12. Cf. I.E. TOROȘIU, *Studii și documente literare III*, 1932, p. 216.

13. Să se vadă și *Arhiva Someșană*, nr. 5, 1936, p. 56: „Ne arată apoi mai multe *evangheli*, *exemplare rare și alte cărți*”.

14. *Scriban, Dicț.*, susține că întrebuințarea acestui cuvînt ar fi rară. E adevărat că el nu apare în măsura în care ne întîmpină *alaltăieri*, pe care l-am întîlnit la I. Peltz, *Foc în Hanul cu Tel*, II, p. 538; Idem, *Israelul însingeraț*, p. 29, 107, 369; în *Calendarul Kikirezului*, 1897, p. 51; *Kikirezul*, III, 1896 p. 13, etc., etc. dar circula, ca element popular în Transilvania de Nord. Eu însumi îl întrebuințez regulat cînd sint acasă, unde sinonimul *polmîine* este aproape necunoscut. Pe vremea cînd eram elev de liceu l-am pronunțat odăla în fața unui profesor de limba română, tot năsăudean, și el, care nu mă avea la clasă. Mi s-a atras atenția să nu mai vorbesc așa, să nu mai întrebuințez cuvîntul căci... e urit. Argumentul invocat de mine, spre surprinderea profesorului care-mi atrăgea atenția în public, a fost *alaltăieri*, despre care îi spuneam că nu poate fi înlocuit cu . . . inexistențului *polleri*. Rare, într-adevăr, sînt compusele sale, *măialaltăieri* și *măialaltămîne*. Primul dintre ele (*măialaltăieri*), pierde, foarte adesea, sensul de „o zi înainte de alaltăieri”, arătînd vag, că acțiunea respectivă s-a petrecut acum cîteva zile. În acest caz cuvîntul își schimbă și accentul, ba, din felul cum este pronunțat, ne obligă să-l și transcriem altfel, să-l despărțim de particula *măi*: „Cînd ai auzit tu una ca asta?” „Da numa *măi alaltăieri*!”. Și *alaltăieri* și *alaltămîne* au fost înregistrate, pentru județul Bistrița-Năsăud, și în *Buletin linguistique VI*, p. 201, resp. 292, iar pentru compusele acestora *măialaltăieri*, *măialaltămîne*, I. Jordan, citează în *Buletinul Philippide*, VII—VIII, p. 121—123, formele *răsalaltăieri*, *răsalaltămîne*, pentru care v. și Idem, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Linguistică Română, 1944, p. 209.

15. AR. DENUȘIANU întrebuințează, în *Cercetări literare*, Iași, 1887, p. 369, și verbul *apătoșă* pe care îl găsim și la B.P. HAȘDEU, *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, p. 1295 și în *Dicționarul Academiei*, I, p. 191.

nură, capău, călbaș, căpeneag, cergă, ceapă ciorască, cioareci, ciucuri, a se ciudi, colb, colbui, conștiu,¹⁶ cosor, covată, crișcă. dascăl (= învățător)¹⁷, dăuna, dezbara, dos (în toponimie), drăguță, droaie, drumar, drușcă, erede, face (substantiv !), fain, fânar, fetie, firez, floare pucioasă, gang¹⁸, gardină, gazdă, găleată, găzdac, ghiordan¹⁹, ȝirliciu, glajă, goloșel, grădinuță, grindei, haida, hinteu, hodoroga, hoștină, hrănace, huc, hurlup, imaș, ir²⁰, îmbia, îmbulzeală, înfulica, îngreunată, larmă, laz, lălăi²¹, lătunoiu, lătorean²², lăzui, leasă, (de-a) mandela, mămucă, mănunchiu, (mînerul cuțitului, al săbiei, etc.), mejdă, mesteca, mintean, modru, murui, năframă, năfrămuță, năprui, năuc, negreală (= cerneală), obrinti, ocol, ogoi, ogrinji, ol, opaiț, ortac, parapleu, pînzătură, pieptar, ploscă, poară²³, podeț, podi, ponciș, ponor, potroacă, premîndă, prian, pripor, proțap, răstoacă, rît, rocoină, rugare, rumeneală, rumeni, runc, sălhui, sălhuietic, sârindar, scaldă, sfeti, sitișcă, slujnică, spișă,

16. Neologism introdus prin latiniști, ca și erede de mai jos. L-am întilnit și la I. Agirbiceanu, *În Intunerlc*, București, 1910, p. 330.
17. Într-o vreme mult mai răspîndit, deci astăzi, în limba populară de pretutindeni. Scriitorii moldoveni de la mijlocul secolului trecut îl întrebuițează în mod curent. Dispariția lui, aproape totală, din graiul moldovenesc, trebuie pusă, pe seama omonimiei cu dascăl (=cîntăreț bisericesc).
18. Cf. și I. Agirbiceanu, op. cit., p. 198; L. Rebreanu, *Opere*, VII, 343, 356.
19. Forma dialectală propriu-zisă este însă, fără h: *gerdan*. Să se vadă și Dacoromania I. p. 377.
20. Cuvîntul există și în județul Rădăuți: *Ir — Iruri*. Îl întilnim în literatura istorică a lui Sadoveanu.
21. Despre care DA II, II, p. 85, susține, cu dreptate, că e specific Moldovei și Transilvaniei de Nord. L-am întilnit și la un scriitor din vremea noastră, Emil Isac, originar tot din nordul Ardealului, ca și Coșbuc. „Vine lolăndu“, (*Opere*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 147). Cuvîntul apare, totuși, și în Sudul Transilvaniei, la I. Budai-Deleanu, celebru „creator“ de cuvinte onomatopeice. Vezi, în acest sens, G. Călinescu, *Ist. lit.*, p. 82: „Scriitorul are un adevărat geniu verbal“ „Țiganii sint cluhoși, sint dîrdale, se cocorăsc, fac nălărlı, clorobor, lolot, se lolăesc...“ *Asupra inventivității*, în limba, a autorului Țiganiadei, cf., cu mult înainte, Ar. Densusianu, op. cit., p. 275, 284—285. Pentru că nu împărtășesc părerile lui G. Călinescu, expuse mai sus, și pentru că, în general, nu se pot face asemenea afirmații în legătură cu nici un alt scriitor, mă voi opri ceva mai mult la ceea ce spune autorul spre a vedea, și mai clar, că poezii „Inventează“ numai în cazuri cu totul rare. Are dreptate, însă, cînd, în volumul IV din Opera lui Mihai Eminescu, p. 233, plecînd de la versurile: „Unede-i vremea aurită / Oare cînd s-a fi înturs, / Cînd l-aceeași școală nallă / Vizitam același curs“, spunea că „participiul înturs nu există în limba română. El a fost inventat, sau mai bine zis născut, în focul liric, de Eminescu“. Dar el nu mai are dreptate în ceea ce susține la pag. 226 sau la 249, 250-251, 258. Am văzut că DA îl consideră pe lălăi un element ce aparține deopotrivă Moldovei și Transilvaniei de Nord și nu e admis că el a avut timp să se impună într-o regiune întinsă numai după ce l-a „inventat“ autorul Țiganiadei. Să vedem acum celelalte cuvinte citate de Călinescu: *cluhoș*, nu poate fi despărțit de *cluhă*, pe care-l întilnim în toate dicționarele, și al cărui derivat pare să fie. Pe *dîrdală*, autorul însuși îl consideră popular cînd la p. 31 a Țiganiadei, ne spune că el „este un cuvînt, numa pe une locuri de norodul prost obicinuit; și însemnează un lucru de nimic; sau precum zic și amintrele: o neagă! un îndărătnic!“ *Cocorăsc* se va pune în legătură cu *cocor*, iar *nălărlı*, cu *nătărău*, cu specificarea că întilnim și la C. Negruzzi un *nătărăle*. *Clorobor* e un maghiarism pe care-l întilnim nu numai în toată Transilvania ci și în Bucovina, iar *lolotă* face parte din aceeași familie cu *lălăi*, *lolăi* și se întilnește, ca și acestea, în limba populară din Transilvania.
22. Cf. Laurian-Massimu, *Dict. II*, p. 137; I. Agirbiceanu, op. cit., p. 198. Leonida Dănilă publică în volumul *Dor din poarta Bistriței*, Bistrița, 1971, p. 278, următorul calren cules din Nepos, în care cuvîntul aici în discuție apare în rimă:
- M-o făcut mama pe mine
Subțirel, să-mi steie bine;
Cînd oi merge lătorean
Să samîn a vărăean.
23. L-am întilnit și la I. Budai-Deleanu și la I. Creangă, cf. Hogaș II, 1947, p. 32.

staniște, staroste, stavă, stărosti, stăvar, strîmtură (în toponimie)²⁴, struț (=bucet), student (=elev), suveică, șerpar, știrici, șură, șurtar, talger, tăietor, teară²⁵, tindă, troahnă, țalină, țintăle, țintîrim, țîțai, țîțînă, țurțur, unsoare, uscioară²⁶, vij, vîrșă, veselos, vinare, vivat, zadie, zămuri, zăpistrac, zer, zoli, etc., sînt împrumutate numai din graiurile locale, ori, foarte rar, din limbile germană și maghiară, opera lui Coșbuc pune în circulație și altele, foarte numeroase și ele, care puteau fi luate tot din graiul său de acasă, dar, tot așa de ușor, ar fi putut fi extrase din textele vechi, în care de asemenea le întîlnim. Iată cîteva și dintre acestea: bărc, bîrnă, bolovan, buiac²⁸, buigui, carte (=scrisoare), chezaș, comînd, coneni, cus-tură, fată fecioară, faur fie (=fiică), flintă, fuștei²⁹, grumaz³⁰, îm-băla, lăntug, leacuri³¹, lemne (=copaci netăiați), mainte, năimi, oloi, păcurar, peri³², perire, prepus, sărăcustă, slatină, strajă, telea-gă, veseli, vipt, etc.

Este de la sine înțeles că listele mele nu au valoarea absolută. Unele cuvinte din cea dintîi ar putea face parte, foarte bine, din cealaltă și invers. Altele, foarte multe, și nu dintre cele mai puțin expresive, vor fi rămas nepomenite. Tot așa de adevărat este, însă, că poetul pune la contribuție, deopotrivă, și limba veche și graiul său de acasă pe care, foarte adesea, le confruntă cu pricepere și cu toată seriozitatea, ca unul care avea un deosebit simț al limbii. Lucrul acesta sper că s-a putut desprinde ușor din rîndurile de mai sus, iar în ce privește elementele dispărute din limba vorbită și „împrumutate“ de poet, de-a dreptul din textele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea³³, pe care știm că le citea cu patimă încă din vremea studenției³⁴, un argument puternic ne aduce cuvîntul tutin-deni, pe care Șerban Cioculescu³⁵ îl trece printre „numeroasele licențe și invenții verbale“ și care, de fapt, este în centrul preocu-părilor mele de aici.

24. Care ne întîmpină în Istoria... lui P. Malor. Se întîlnește des în toponimia județului Năsăud (Strîmtură, Strîmturile Sîngeorzului, etc.). Cf. și Iorgu Iordan, Rumänische Toponomastik, Bonn und Leipzig, 1924—1926, p. 40, unde întîlnim nu numai un Strîmtura (Tutova) ci și un Strîmtul (jud. Mehedinți, Muscel).

25. Pe care Ramiro Ortiz, Paradisul, p. 151, îl explică nesatisfăcător.

26. Și: uštórá.

27. Cuvînt care supără urechea lui A. Demetriescu, cu ocazia întrebunțării lui în Aenels, Cf. loc. cit., p. 267.

28. Întîlnit încă la Dosofteiu, în Psaltirea în versuri, iar dintre contemporani la M. Sadoveanu.

29. Cuvîntul acesta se pare că n-a avut niciodată răspîndire prea mare și, mai ales, a fost, totdeauna, un bun al graiurilor nordice (cf. h. 346 din ALRM II, I) T. Papahagi, Graiul și folclorul Maramureșului, p. 220 îl traduce greșit prin treaptă. R. Ortiz, Parad. 181: „treptele scării“.

30. Care, după cum reiese din ALR s-a conservat foarte bine pînă astăzi, și anume în limba populară din Transilvania. Lucrul acesta nu surprinde dacă ne gîndim că, în trecut, el întîmpină în texte provenite din toate provinciile românești.

31. Pare a fi general.

32. Și verbul și substantivul sint foarte des întrebunțate de Coșbuc, atît în traduceri, cit și în operele originale, cu sensul pe care-l aveau în limba veche, și pe care-l mai păstrează graiurile populare de peste munți, de „moarte neobișnuită“, „dispariție fără urmă“, etc. Cu sensuri identice, uneori apar și în romanul Desculț al lui Z. Stancu și, apoi, mult mai des, în opera lui Sadoveanu.

33. Și, de data aceasta, numai de acolo!

34. Cf. citatul, reprodus deja, din N. Drăganu, Serbările... p. 46—47.

35. Curs de Istoria literaturii Române Moderne. Literatura Militantă, Iași, 1947, p. 29.

Am văzut că acest cuvînt nu figurează în nici una din listele mele de mai sus, pentru motivul că este complet necunoscut în limba actuală. **Tuturinde** de care se ocupă S. Pușcariu³⁶ este, după cît se pare, alt cuvînt decît **tutindeni**, deși înțelesul lor se apropie. Chiar dacă aceste două cuvinte ar fi identice, **tuturinde** ne face impresia că ține tot de limba veche, deși trebuie să spun că nu l-am întîlnit în texte. Conjuđețean cu **Drăganu**, eu nu l-am auzit niciodată în graiul meu de acasă. Foarte probabil că **Drăganu** însuși îl va fi auzit rar, la vreun bătrîn oarecare, de nu-l dădea ca un element curent, ci ca o simplă curiozitate. O dovadă în sensul părerii mele o constituie faptul că, mai tîrziu, cînd **Drăganu** însuși vorbește, în treacăt, despre **tutindeni**³⁷, nu pomenește nimic de **tuturinde**. Întemeiat pe aceste fapte eu îl consider, pe **tutindeni**, ca un element neprezentat în graiurile nordice actuale³⁸ și pe care Coșbuc l-a luat, împreună cu altele cîteva (**aiępta**, **aori**³⁹, **cumpli**, **custa**, **duroare**⁴⁰, **lucoare**⁴¹, **plean**⁴², **săhădac**⁴³, **sîrg**, **stîlpare**⁴⁴, **stră-lucoare**, **suleget**), de-a dreptul din limba veche.

36. **Dacoromania** III, p. 401, nota 1: „Prin părțile Năsăudului se zice, precum îmi comunică N. Drăganu, **tuturinde** și **tuturindene**, în care recunoaște pe **tot+ori+unde** = **oriunde**.”

37. **Dacoromania** IX, p. 264.

38. **Scriban**, op. cit., p. 1044 (sub **pretutindeni**), înregistrează, totuși, pentru graiurile din Ialomița și Dobrogea, forma **tuturindința**, care seamănă foarte bine cu **tuturinde** de la **Drăganu** — **Pușcariu**.

39. Cuvîntul, este aproape necunoscut astăzi. El a fost însă, foarte frecvent în limba veche. Dicționarele noastre, începînd cu **Lexiconul de la Buda**, îl înregistrează. **B. P. Hașdeu**, **EMR**, II, p. 1257, scria, la anul 1887, următoarele: „Adverb foarte frumos, dispărut astăzi din limba literară, care-l înlocuiește într-un mod puțin propriu, prin **cînd...cînd** sau **acum...acum** și altele, dar rămas încă pe alocuri în graiul poporului”. Cum la **Coșbuc** apare mai ales cu sensul de **adeseori**, pe care nu-l întîlnim la **Hașdeu**, avem dreptul să presupunem că el l-a urmărit și în graiurile populare, unde are înțelesul acesta pînă în momentul de față (v. **DA** I, I, p. 183). Cine vrea să urmărească sensul lui la **Coșbuc** să vadă **Infernul**, p. 147, 172, 311 și p. 166, 230.

40. Care se păstrează însă, pînă astăzi, în poezia populară din Maramureș. Cf. **T. Papa-hagi**, op. cit., p. 7, 41 și în Hunedoara.

41. Îl înregistrează, printre alții, **S. Pușcariu**, **Etymologische Wörterbuch der rumänischen Sprache**, Heidelberg, 1905, p. 85, nr. 989. L-am întîlnit și în scriitură moldoveană, de la mijlocul secolului trecut, **D. Daskalesku**, **Scrișorii...** p. 78: Trecutul, viitorul, lucesc de o **lucoare** / Iar punea de unire-i prezentul dureros.

42. Apare des la **Gr. Ureche** și la **Miron Costin**, iar de la ei l-a luat **Sadoveanu**.

43. E menționat și în glosarul lui **Mardarie Cozlanu** și la **Dosofteu**, **Psallirea** în versuri, dar cu sensuri puțin deosebite. Spre deosebire de celelalte cuvinte, din această categorie, **săhădac** se mai menține în graiul din vestul Năsăudului și are sensul de lea-găn de pînză pe care femeia îl poartă pe umăr. Cuvîntul este cunoscut și în **Sîngeorz-Băi**, dar e considerat ca un element adus din altă parte, nu ca unul care ar caracteriza graiul propriu-zis al localității.

44. Întîlnit pînă astăzi, doar în colindele din **Nepos**, comuna mea natală. Este-un măr min-dru, n'florit / Cu **stîlpările** de-argint. L-am înregistrat și la **Zagra** și în unele texte folclorice din alte localități ale județului (vezi **Fonetica și dialectologie** VII, 1971, p. 309—210).

Dar colindele acestea nu mai reprezintă graiul actual. Ele păstrează însă, ca în cazul de față, unele forme curente altădată. Cuvîntul n-a putut fi general nici în limba veche pentru că **E. Petrovici**, **ALRMII**, I, harta 261, nu-l semnaleză decît în trei puncte: 182 (jud. Brașov), 414 (jud. Botoșani) și 833 (jud. Hunedoara). Aria lui este, cu toate acestea, mai întinsă pentru că-l întîlnim și prin județele **Dorohoi** și **lași**. În **Tetraevanghelul** lui **Coresi** ed. **Gaster**, p. 31, cetim: „și va fi lemn, că vin păsările cerului și odihnesc pe **stîlpurile** lui”. Cuvîntul are, după cum vedem, o formă puțin schimbată. Mai tîrziu, îl întîlnim și în poezia lui **Iancu Văcărescu**, **Colectie....**, 1848, p. 297.

Celor ce obștea este datoare
Ca pînîni pururi-a lăuda
Nația lor recunoscătoare
Stîlpări neveștezi va înălța.

Citorul nepreventit ar putea crede că regionalismele și arhaismele de mai sus fac parte din vocabularul obișnuit al lui Coșbuc, că poetul ar fi manifestat o puternică tendință de localizare cu ajutorul elementelor de vocabular. Nu poate fi vorba, nici pe de parte, de așa ceva. Cuvintele din cele două liste de mai sus au fost extrase din toată opera lui Coșbuc, indiferent că e vorba de poezia originală ori de numeroasele sale traduceri. Am arătat, altă dată, etapele principale ale activității poetului și am subliniat deosebirile de ordin lexical, de la etapă la etapă (v. *Limba română literară*, București, 1970, p. 260—278). Ceea ce trebuie reținut, din discuția de aici, este faptul că elementele de mai sus nu privesc decît în cazuri excepționale poezia originală a lui Coșbuc; ele au fost extrase din poezia de tinerețe, în special din cea scrisă în perioada „Tribunei” cînd poetul nu devenise, încă, el însuși, și, mai ales, din unele traduceri, în frunte cu *Eneida*, unde au fost preferate din dorința de a respecta culoarea locală și epoca, îndepărtată, în care se desfășoară acțiunea cărților respective.

Dacă ne întoarcem, acuma, la **tutindeni** și cercetăm ceva mai atent preferințele poetului pentru acest cuvînt, observăm că el se întîlnește, neobișnuit de des, nu în *Ziarul unui Pierde-Vară*, pe care-l citează Șerban Cioculescu, și în care nu apare, de fapt, decît o singură dată :

Ies roibii cu umblet ca vîntul
Răsar de **tutindeni**, de pare
Că-i varsă pămîntul⁴⁵,

alături de forma literară, **pretutindeni**, pe care o întîlnim de două ori :

Plopii pe margini de drum umpluți **pretutindeni** de praful
Cel de copite stîrnit. .⁴⁶

Și precum în neastîmpăr paseri grabnice cu zborul
Se tot strîng de **pretutindeni** toamna. .⁴⁷

ci într-o operă anterioară, într-o traducere, în *Aeneis*, pentru care Coșbuc a obținut, în 1897, marele premiu „Năsturel” al Academiei Române.

În lucrările ulterioare ale poetului, pe **tutindeni** îl găsim din ce în ce mai rar pentru motivul că apare tot mai des forma literară și pentru caracterul în sine al acestor opere. Ele nu mai evocă epoci trecute în prezentarea cărora scriitorul ar fi nevoit să recurgă la arhaisme. Așa spre exemplu, în *Georgice*, nu apare decît o singură dată :

pe cînd e **tutindeni** pămîntul
Plin de lucori de aramă cu zangăt. .⁴⁸

45. p. 55.
46. p. 105.
47. p. 131.
48. p. 37.

În Aeneis, el ne întâmpină, de peste o sută de ori, în vreme ce pe corespondentul său literar nu-l întâlnim decât în două locuri. Este neîndoios că poetul are oarecare „slăbiciune“ pentru acest cuvânt pe care nu-l mai întrebuințează nici unul dintre scriitorii noștri contemporani. Lucrul acesta mă face să transcriu aici toate exemplele pentru ca cititorul să-și poată da seama mai bine de valoarea și semnificația lui.

Înainte de aceasta vreau să mai spun că (pre)tutindenii este foarte bine reprezentat în textele noastre vechi. Îl găsim în Codițele Voronețean, în Psaltirea Hurmuzachi, Palia de la Orăștie, în în Lexiconul slavo-românesc al lui Mardarie Cozianul 1649, în Psaltirea în versuri a lui Dosofteiu, în Letopisețul lui Grigore Ureche, etc. Dicționarele, începând cu al lui Cihac⁴⁹, apoi S. Pușcariu⁵⁰, Scriban, îl înregistrează toate, după cum îl întâlnim și în numeroase lucrări de specialitate⁵⁴. În scrisul lui George Mihail Zamfirescu, și al altora, apare un derivat cu sufixul —esc : pretutindenesc.

Originea acestui cuvânt trebuie căutată în limba latină, și dacă învățații amintiți n-au fost toți de aceeași părere, în momentul în care și-au publicat contribuțiile lor, astăzi s-a ajuns la un acord desăvârșit fiind acceptată de toată lumea, derivarea lui din PER + TOTUM + INDENI⁵⁵.

După aceste fugitive informații să vedem cum se prezintă cuvântul în traducerea lui Coșbuc⁵⁶ :

Flota troiană'mprejur o vede-n risipă tutindenii
I, 128.

Maluri și țări și popoare tutindenii
I, 225.

Dup-atîta trudire,
Pentru pămîntul italic li-e'nchis rotagolul tutindenii
I, 232—233.

Vede războiul ajuns de poveste prin lume tutindenii.
I, 457.

Lui spre mărire serbări satorit-a prin temple tutindenii.
I, 634.

49. Dictionnaire d-etymologie daco-romane, I—II, Frankfurt, 1879.

50. Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch der rum. Sprache, 1905.

51. Dicționarul etimologic al limbii române, Buc., 1907, 1914.

52. Rumänisch Deutsches Wörterbuch, București, 1895—1925.

53. Dicționarul enciclopedic ilustrat „C.R.“, Buc., 1931.

54. A. Philippide, Principii... p. 92, 95; Grigore Crețu, Lexicon slavo-românesc, București, 1900, p. X, 94—95, 337, 339; Ov. Densulianu, Historie... II, p. 274; Dacoromania III, p. 401; Philippide, OIrig, Rom. II, Iași, 1927, p. 33; Al. Rosetti, Limba rom. în sec. XVI, p. 109; Ist. lb. rom. I, p. 118; VI, p. 208; Dacoromania, V, p. 779; IX, p. 263, 264, 265, 274.

55. Gr. Crețu, op. cit., p. 94, îl scoate dintr-un PRE TOTA + TENDERE, dar etimologia lui avea să fie combătută în Dacorom. III, p. 401, iar Cihac, p. 299, pleca de la PER + TOTUM + UNDE, din care ar fi derivat pretutinde, formă care observ că ar putea sta, foarte bine, la baza lui tutinde, din Divina Commedia. Cum această variantă nu există în dicționare, și nici în lucrările de specialitate, nu putem să ne dăm seama de răspîndirea ei în textele vechi.

56. Citatele sunt făcute după ediția a patra. Nu mai indic pagina, ci numai cîntul și versul.

- Însă'năuntru-n palat e prisos și podoabă **tutindeni**.
I, 637.
- Oamenii Troiei grăbesc de **tutindeni** și-aleargă năvalnici.
II, 63.
- Trupul **tutindeni** ciuntit de rănila fără, de număr.
II, 277.
- Fierbe războiul aici, și parcă **tutindeni** nu moare
Nimeni
II, 438.
- Însă Dardanii se luptă, și zguduie turnuri și sfarmă
Coamele casei **tutindeni**
II, 444—445.
- Umblet de-avalma se vede **tutindeni**
II, 486.
- Intră **tutindeni** și rezezi sosind se revarsă **tutindeni**
II, 494.
- Priam acum, ori și cât îngrădit de perire **tutindeni**
II, 532
- Spaimă **tutindeni** în jur
II, 754.
- Și-n jur pe scînduri **tutindeni** averea
Troiei, **tutindeni** comori răpite din templele-aprinse.
II, 762—763.
- Iată, mirat eu găsesc adunați de **tutindeni** cu grabă
Mii de tovarăși, femei și bărbați, îngloliți de **tutindeni**.
II, 795—796.
- Noaptea domnește pe văi ; pe pămînt e **tutindeni** răpaos.
III, 146.
- Niciun pămînt, ci **tutindeni** tot cer, și tot apă **tutindeni**.
III, 193.
- Iată zărim o mulțime de vaci, răslețite **tutindeni**,
Fără de nici un păstor, și turme de capre **tutindeni**.
III, 220—221.
- Fugi, căci **tutindeni** pe-aici locașuri au Grecii nemernici
III, 398.
- ne-ntindem
- Lanțul **tutindeni**, și vînt adunăm în grăbitele pînze
III, 683.
- un dar pe care chiar Dido-l țesuse,
Dido, cu fire subțiri și cusîndu-l **tutindeni** cu aur.
IV. 263—264.
- S-adună
- Toți de **tutindeni** și-n vînt catargul pe tineri îi cheamă.
IV, 417.
- Alb, ca zăpada, de piei, și cu flori de podoabă **tutindeni**
IV, 459.
- Zeități de **tutindeni**
IV, 520.

Nici un pământ, ci **tutindenii** tot cer și tot apă **tutindenii**

V, 9.

Vîjăie-n pripă stîrnit, și-un fior e văzduhul **tutindenii**.

V, 20.

Vînat pe spate, iar solzii **tutindenii** cu petele de-aur

V, 87.

Malul e plin de-adunatele mii de **tutindenii**.

V, 107.

și pleacă năvalnic

Toți de **tutindenii** acum și chiar și de chiote geme văzduhul

V, 140.

Zornic pe podul corăbiei prin șiruri aleargă **tutindenii**

V, 188.

Colo pe netedul cîmp, pe care-l încing de **tutindenii**

Nalte coline cu silhe pe creștet.

V, 287—288.

Vin de **tutindenii** Troieni, înglotiți cu Sicani și s-adună

V, 293.

Vin de **tutindenii** arcași

V, 490.

tutindenii ia foc putregaiul

V, 683.

Curg de **tutindenii** și totul îneacă, stîngîndu-le toate

V, 698.

Scumpe copile-aruncat de menirile Troiei **tutindenii**

V, 725.

Pădurile-nchid de **tutindenii** calea.

VI, 131.

tutindenii fiind și-n mîină cu-aceleași unelte

VI, 184.

povețe **tutindenii** sărmanul Flegias dă

VI, 618.

După ce tatăl Anchises **tutindenii** își duse copilul

VI, 889.

și din port, iscodind, să ne-abatem **tutindenii**

VII, 132.

Am să-i gonesc, și pe mări să le stau de-a crucișul **tutindenii**

VII, 300.

și pe-ascunsul pe trup, se strecoară **tutindenii**

VII, 353.

Poartă pe-Amata **tutindenii** turbată de-urgia lui Bacchus.

VII, 405.

Simte cutremur, și-i curge părău de **tutindenii** sudoarea.

VII, 458.

răsar de **tutindenii** armați voinicește

VII, 519.

Vin de **tutindenii** în gloată și cer cu năvală războiul.

VII, 581.

- Trîmbița vuetă semnul și zboară **tutindeni** lozinca.
VII, 639.
- Și-urgisitorul de zei Mezentius adună **tutindeni**
Gloate-mprejur. . .
VIII, 7.
- și că numele-i sună **tutindeni**.
VIII, 14.
- Noaptea era, și **tutindeni** și tot ce-i cu suflet pe lume,
Oameni și păsări și fiare obosite, zăceau în răpaos.
VIII, 26—27.
- Totul să-ncerce ; îndrăznind înșelări și hoție **tutindeni**
VIII, 206.
- Cată cu ochii-mprejur, ispitind vreo cărare **tutindeni**
VIII, 229.
- Ochii **tutindeni** Aeneas pe toate ce vede i-aruncă
VIII, 310.
- Fierul ascut spre pierirea și-a mea și-alor mei de **tutindeni**
VIII, 386.
- și coline **tutindeni**
VIII, 598.
- Mavros turbează, **tutindeni** vîrît în de-avalma luptării
VIII, 699.
- Coruri de mame **tutindeni** prin temple, și-altare **tutindeni** ;
Vite **tutindeni** pe-altare tăiete să zbat în țărîină.
VIII, 717—718.
- Zboară, cătînd pe delături cetății vreo cale **tutindeni**
IX, 58.
- Nici o nădejde de fugă, și-nchisă li-e lumea **tutindeni**
IX, 130.
- Focuri **tutindeni** aprind, și cu jocuri străjerii-și alungă
Somnul,
IX, 164.
- Și poteca ni-e bine știută **tutindeni**
IX, 241.
- Am să te iau de tovarăș, și-n toate fărtat și **tutindeni**
IX, 275.
- Plin de întuneric și plin de ghimpoase tufișe **tutindeni**.
IX, 380.
- Se-nalță **tutindeni** strigăt.
IX, 565.
- Strigăt de luptă de-alungul pe ziduri răsună **tutindeni**
IX, 663.
- Fier risipit a **tutindeni** pe jos. . .
IX, 665.
- Tot mai năvalnic sporesc de **tutindeni** Troienii la poartă.
IX, 688.
- Vin înglotiți de **tutindeni** Latinii. . .
IX, 718.

- Unul, și-aici, cetățeni, în șanțuri la voi, și **tutindenii**
IX, 782.
- Însă curînd de **tutindenii** s-adună cu toții pe unul.
IX, 800.
- și-l acopăr săgeți de **tutindenii**
IX, 806.
- Vîsle sfărîmate și laviți acum, plutitoare **tutindenii**
X, 306.
- tutindenii** e numai un zbucium de flăcări
X, 406.
- Însă pe cîmpii tu-n grămezi semănat-ai Rutulii **tutindenii** !
X, 507.
- Astfel Aeneas trece biruind pe cîmpie **tutindenii**
X, 567.
- Astfel pe cîmp semăna viteazul dardanic **tutindenii**
X, 600.
- Toți de **tutindenii** s-adună Tirhenii, cu toții sub unul
X, 688.
- Însă el, ne-nfricoșat, pîndește-o scăpare **tutindenii**.
X, 711.
- Repezi venind, de pe cîmpii de **tutindenii** aleargă plugarii.
X, 801.
- de săgeți grindinat de **tutindenii**
X, 805.
- Las-să mă-ngroape-n mormînt. De **tutindenii** m-așteaptă
blestem.
X, 901.
- Trunchi de puternic stejar, de crengi desprindu-l **tutindenii**.
XI, 5.
- Se face tăcere **tutindenii**
XI, 241.
- Multe-ai nălțat și **tutindenii** !
XI, 386.
- Ca să găsim pe dușmani : ei **tutindenii** stau roată sub ziduri
XI, 388
- Repezi pe cîmp se revarsă Tirhenii și Teucri **tutindenii**
XI, 450.
- Jalnici bătrîni se plîng și bocesc, și **tutindenii** e vaiet
XI, 454.
- e-nvelită cu deset de codri
Negri **tutindenii** în jur. . .
XI, 523—524.
- și săgeți vîjiau de **tutindenii**,
- Cete-narmate de Volsci furnicau de **tutindenii** în cale-i
XI, 545—546.
- și răvarsă potop de săgeți de **tutindenii**
XI, 610.

Sîngele vîntă se varsă **tutindenii**

XI, 646.

Suliți cu stînga, ca ploaia de dese, revarsă **tutindenii**

XI, 650.

Drum își pîndește și-aici și dincolo și-ntruna se-învîrte
Roata **tutindenii**

XI, 766—767.

Orbi năvălesc de **tutindenii** acum cu fruntea Troienii

XI, 834.

Dercen din Latium cel vechiu, de goruni adumbrat e **tutindenii**

XI, 851.

Repezi dușmanii cutreieră cîmpii, și-n năvală **tutindenii**

Duc pustii și omor. . .

XI, 899.

Zboară cu țipăt **tutindenii** prin aer. . .

XII, 252.

și iarăși turbați se revarsă **tutindenii**.

XII, 280.

Curg de **tutindenii** Itali și caldul cadavru-i despoaie.

XII, 297.

păgubind cu mînia-i **tutindenii**

XII, 454.

Cată-l **tutindenii** din ochi, să se lupte cu Turnus voiește.

XII, 467.

Cată **tutindenii** pe Turnus, **tutindenii** prin frînta mulțime
Strigă-l.

XII, 482.

Și-orbește s-azvîrl de **tutindenii** spre moarte.

XII, 528.

Fără zăbavă și-odihnă s-azvîrl de **tutindenii** peririi

XII, 553.

Jalnica veste-n curînd se-ntinde **tutindenii** prin case.

XII, 688.

Ce năvălite strigări se-ndeașă spre zid de **tutindenii**?

XII, 619.

Iată acum și cele două cazuri în care poetul menține forma
literară :

Ea **pretutindenii** m-a dus, arătîndu-mi pedepsele toate.

VI, 565.

și departe pe-ntinsul

Largilor zări, pe cîmpii, e văpaie de foc **pretutindenii**

XI, 208—209.

Ținînd seamă de faptul că-n această operă e vorba de o epocă cu mult anterioară celei pe care o trăim, epocă în care viața era lipsită de complicațiile moderne, poetul, pentru a evoca mai ușor atmosfera respectivă a avut nevoie, printre altele, și de cuvinte vechi, dispărute din limbă, după cum a făcut uz și de unele

forme dialectale, care contribuie și ele la crearea unei atmosfere specifice, alta decât aceea care s-ar putea crea numai cu ajutorul unui material din limba cultă. La fel va proceda, ceva mai târziu, G. Murnu, în traduceri din Homer, *Iliada și Odiseia*. Coșbuc însuși va reveni la această metodă când va traduce, după ani, *Divina Comedie*, unde *tutindeni* ne întâmpină iarăși, în proporții cu mult mai reduse însă, decât în *Aeneis* :

Tutindeni este domn, ci-aici e rege,

Infernul, p. 8.

Tutindeni soarele-azvîrlea cu zorul

Purgatoriul, p. 12.

Încît albeau pe cer *tutindeni* stele

Ibidem, p. 138.

scăldat era *tutindeni* sfîntul munte.

Ibidem, p. 153.

goneau *tutindeni* noaptea cea fugară

Ibidem, p. 222.

Și-atunci văzui că de *tutindeni* vine,

Prin codru-ntreg vărsîndu-se, o lucoare,

Încît, c-ar fulgera, gîndeam în mine.

Ibidem, p. 236.

Este de la sine înțeles că atmosfera epocii nu-i determinată numai de acest cuvînt ci de multe altele, asupra cărora nu mă pot opri aici. Unele au fost totuși citate mai sus. Se înțelege iarăși că această atmosferă ne este sugerată nu numai prin mijloace lingvistice, pe care le avem noi în vedere, ci printr-un complex de fapte care ar putea face obiectul unei cercetări întinse. Tot așa se poate spune că nu numai din cauza atmosferei, foarte importantă și ea, scriitorul recurge la arhaisme și la cuvinte dialectale. În ce le privește pe acestea din urmă, trebuie să ne gîndim că poetul vorbește, prin forța lucrurilor, un grai, cel al regiunii natale, care îl va influența toată vremea și căruia, acesta, i se adresa totdeauna când va fi nevoit să „caute“ un cuvînt de care are nevoie în lucrările sale și numai după ce limba literară și graiul său de acasă se vor dovedi neputincioase în a-l satisface, el va recurge la alte graiuri, la limba veche, eventual la alte limbi din care ar putea împrumuta cel mult scheletele pe care le va îmbrăca în hainele ce i se par mai potrivite. Coșbuc, întrebuințează uneori, în *Divina Commedia* mai ales, chiar cuvinte cu nimic modificate, din limba din care traduce, lucru pe care-l vom vedea ceva mai încolo. Abia aici se pune problema originalității, a „creării“ de cuvinte, care însă este foarte relativă. Fără îndoială, că există și cuvinte create de marii scriitori, dar ele sînt atît de rare încît memoria noastră nu poate reține decât foarte, foarte puține. Și apoi, nu-i destul să întîlnești în opera unui scriitor oarecare un cuvînt pe care nu l-ai mai auzit nici-odată. De cele mai multe ori acest cuvînt poate să fie numit „transmis“ de scriitorul respectiv și, în realitate, să fi fost creat de

alcineva, să fie un element arhaic, neatestat în texte sau, mai ales, un cuvânt regional cu circulație relativ redusă, necunoscut în limba literară. Să dau și aici un exemplu din multe care au format obiect de discuție și au contribuit la faima de „creator de cuvinte“ a poetului nostru. În *Paradisul*,⁵⁷ Coșbuc întrebuințează vorba *deschilin* despre care comentatorul spune, în notă : **cuvânt foarte probabil creat de traducător**. În text : „despărțire“. De fapt, ne găsim și aici în fața unui element popular, de origine ungurească, care apare la numeroși scriitori ardeleni, printre ei **Petru Maior**. Dictionarele menționează verbul *deschilini*. În vorbirea zilnică, este singurul termen pentru noțiunea de „a deosebi“, „a separa“ : S-o dat *decilin* (= s-au despărțit bătrânii de cei tineri!) ; noi stăm *declin*. Aț *deschilinit* oile voste?

La prima vedere am avut impresia că *tutindeni*, pe lângă aerul lui de epocă trecută, ar fi fost preferat și din cauza unei deosebiri de înțeles ce ar exista între el și *pretutindeni*. Mă gândeam, anume, dacă pe lângă sensul acesta spațial, geografic, „de peste tot“, „din toate părțile“, forma arhaică nu sugerează, cumva, și ideea de viteză, de grabă, de mișcare, pe care nu o poate da cealaltă. La un control mai atent al textelor, însă, am văzut că această deosebire nu există și că, întocmai ca la forma literară, pe care o întâlnim la Eminescu, în *Scrisoarea a III-a*,⁵⁸ ideea de viteză, de grabă, de mișcare, nu este inclusă în acest cuvânt și dacă ea se pare că există uneori, în *Eneida*, trebuie pusă nu atât pe socoteala lui *tutindeni* cât pe a cuvintelor vecine⁵⁹, ca și în citatul reprodus din Eminescu, de altfel.

În afară de aerul lui vechi, *tutindeni* va mai fi fost preferat și pentru motivul că are o sonoritate deosebită și răspunde mai bine unor necesități metrice. Avînd o silabă mai puțin decît *pretutindeni* s-ar părea că l-a impus tocmai faptul acesta, lucru pe care l-a observat, înaintea mea, un critic literar. În volumul IV, din *Mențiuni Critice*⁶⁰, *Perpessicius*, cu ocazia recensării cărții lui Al. Rossetti, *Limba română în secolul al XVI-lea*, scria : „Ce ziceți de pildă de sinonimia dintre *vamă* și *mită* care apare de la o variantă la alta a textelor religioase din sec. al XVI-lea? Cunoașteți, după aceea, morfemul *tutindeni* întrebuințat de Coșbuc și vă aduceți aminte de plăcerea cu care l-ați întâlnit în tălmăcirea lui din *Eneida*. **Ingeniozității de-al fi redus din necesități metrice, îi veți aduce corectivul unei cunoașteri vechi, unde se întâlnește chiar rotacizat : *tutindere*“.**

Observ însă că poetul putea utiliza și alte metode pentru a nu stînjiți metrica, dacă n-ar fi vorba aici de o adevărată plăcere a lui Coșbuc de a menține varianta din secolul al XVI-lea, fiindcă,

57. p. 378.

58. Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindini
Orizontu-ntunecîndu-l vin săgeți de **pretutindeni**.

59. Să se vadă, în special, citatele din cînt. II, 63, 494: 795—796; V, 698; VI, 183—184; X, 801; XI, 450.

60. București, 1938, p. 299—300.

dacă se poate admite argumentul acesta pentru cele mai multe cazuri, avem, totuși, alteori, impresia că **tutindeni** se instalează în vers dintr-o pură obișnuință deși s-ar potrivi mai bine **pretutindeni**, cu oarecare modificări în vers, bineînțeles, pe care Coșbuc ar fi putut să le facă ușor. La lucrul acesta se va fi gândit, probabil, A. Demetrescu⁶¹, când îi imputa poetului că „în mai multe locuri citim **tutindeni**, în loc de **pretutindeni**“ dacă nu cumva el era, și acesta pare să fie adevărul, cu totul împotriva cuvintelor „nelitere-rare“⁶².

În ceea ce privește varianta **tutindere**, pe care am văzut că o citează Perpessicius, după textele vechi, ar putea fi și o formă rotacizată, dar, tot așa de bine s-ar putea ca aceasta să fie forma originală.⁶³

În sensul interpretării pe care am dat-o mai sus, pledează și faptul că poetul își ia libertatea de a întrebuița și o altă variantă a cuvântului nostru. Este vorba de **tutinde**, pe care am amintit-o deja, și pe care o întâlnim numai în *Divina Commedia* :

Și-atare chiu tutinde-a prins să sune

Purgatoriu, p. 165

Odihnă-n dulcea lir-a pus **tutinde**

Paradisul, p. 125.

Forma aceasta aduce aminte de **pretutinde**, pe care, Chiac⁶⁴ am văzut că o consideră normală și o pune în frunte. Deși are tot trei silabe, întocmai ca **tutindeni**, ea este totuși mai scurtă, din punct de vedere grafic, și permite unele combinații pe care **tutindeni** le stingherește.

Tot așa Coșbuc întrebuițează **airea**, pentru **aiurea** :
fac dulce-amestec neștiut **airea**

Purgatoriul, p. 57.

cînd eu simșii mai mult decît **airea**

Ibidem, p. 120.

s-abat acum atenția mea **airea**

Ibidem, p. 152.

liber absolută să meargă-**airea**

Ibidem, p. 170.

mai mult decît rostită-n vorbe-**airea**

Paradisul, p. 26.

urmînd ceva ce de-**airea**

Ibidem, p. 38.

Mai dulce-n veci ca orișunde-**airea**

Ibidem, p. 263.

61. Loc. cit., p. 267.

62. Cf. cele spuse despre *veselos*.

63. A. Philipplde, *Principii*, p. 92, 95 și *Originea Românilor*, II, p. 33.

64. *Op. cit.*, I, p. 299, sub undel O formă asemănătoare, **petutinde**, întâlnim și la I. A. Candrea — *Ov. Densușlanu*, op. cit., p. 129, sub **lnde**, unde sînt și alte adverbe alcătuite în același mod: **decinde** și **dldinde**, amîndouă traduse prin „de l-autre côté“, „au delà“. Pentru **decinde**, v. și *Dacoromania* V, p. 779. Un **petutinde**, am găsit la Barac, O mie și una de nopți III, Brașov, 1836.

care poate fi interpretat ca o contaminație între forma dialectală, curentă de la Năsăud, **airlea** și **aiurea** din limba literară, dar și ca o continuare a unui mai vechiu **aire**, pe care îl întrebuițează, ca și pe **airi**, de altfel, care urmează imediat, **B. P. Hașdeu** :⁶⁵

Căci el se-nalță-atît de sus pre-**airi**

Purgatoriul, p. 231.

să-i duc **airi**, aș fi orbit de tot

Paradisul, p. 289.

și îl întîlnim încă la **P. Maior**, alături de forma latinizată **aliurea**.

Un cuvînt care mi s-a părut că ar putea fi socotit ca o creație proprie a lui **Coșbuc**, fiindcă nu se găsește, sub forma aceasta, în nici un dicționar sau glosar, și nu l-am întîlnit nici în texte populare nici la alți scriitori⁶⁶ este **altinderi**, cu varianțele **altinde** (care corespunde bine lui **tutinde**, **decinde**, **didinde** etc.), și **altunde**:

Bietul din țară gonit, cerînd ajutorul lui **Bellus**,
Ca să-și găsească regatul **altinderi**

I, 620—621.

E drept să cercăm o domnie și-**altinderi**

IV, 350.

gătit să plece cu dînsele-**altinderi**

VIII, 214.

Însă grozav de văzut, **altinderi** în mîni cu tăciunii
Vine turbatul **Mezentiu**-nvîrtind spumegatele flăcări.

IX, 520—521.

El a rezultat, foarte probabil, dintr-o contaminație, între **altundeva** și **altminteri**, și însemnează „**aiurea**“, „în alt loc“, „în altă parte“, cum s-a putut constata din citatele reproduse. Mă gîndesc, totuși, că la această contaminație a putut participa și **alinderea**, pe care-l citează **Alexiu Viciu**⁶⁷ și-l întîlnim și la **Șt. Pașca**,⁶⁸ apoi în **Dacoromania V**.⁶⁹ În dicționarul lui **S. Micu** se citează, de asemenea un **aindenea**, iar în al **VI-lea Jahresbericht** al lui **Gustav Weigand** p. 75, un **ainderea**.

Ca niște creații proprii ar putea fi considerate substantivele **dulcoare**, **lărgoare**, **negroare**, formate toate trei, după modelul mai vechilor **duoare**, **luoare**, **străluoare**, pe care **Coșbuc** le întrebuițează de asemenea, mai ales în traduceri, și pe care nu le găsesc nici în textele vechi, nici în dicționare.⁷⁰ Nici unul dintre ele

65. **Op. cit.**, I, p. 602—606. Cf. și **DAI**, I, p. 79.

66. **Coșbuc** însuși nu-l întrebuițează decît în **Aenels**.

67. **Glosar de cuvinte dialectale**, București 907, p. 73—74.

Ea-mi puse cina pe masă

Eu cinai și mai rămasă;

Ea'ncepu a mă mostra

C-am mincat s'**alinderea**.

68. **Glosar dialectal**, București, 1938, p. 7.

69. p. 779.

70. În ceea ce privește pe **albore**, pe care poetul îl considera drept un arhaism, fără să ne dea și probele necesare, nu-l putem trece nici aici, pentru motivul că-l întîlnim și-n poveștile lui **Sbiera. A. Graur**, care îl citează în **Bulletin linguistique VI**, p. 158, nu aduce nici el vreo lămurire în această direcție.

însă, nu mi se pare pe măsura talentului poetului ; ele nu îndreptă-
țesc afirmațiile celor care au văzut în Coșbuc un mare creator
de cuvinte, după cum, sprijinindu-ne numai pe „inovațiile“ rămase
în urma unui examen relativ riguros, derivate, cele mai multe, cu
prefixele în-, des- și răs-, pe care le citez imediat, împreună cu al-
tele câteva din alte categorii, nu se mai poate menține legenda care
făcea din autorul volumelor *Balade și Idile*, *Fire de Tort*, etc., „un
creator de limbaj“, în sensul că ar fi dispus de privilegiul de a
crea cuvinte din nimic :

— „De ce te-nholbi mai mult“, — îmi zise el —
decît la alți **îmbălegați**, la mine?“ —

Infernul, p. 155.

Mai strîns nicicînd o scoabă n-a-ngăldit
Un lemn de-alt lemn ;

Ibidem, p. 272.

Eternul vede tot, și-a ta vedere
se-nluie-n el

Paradisul, p. 71.

cu mult mai clar tot ceru-l însafiră

Ibidem, p. 202.

Deci pîn-a nu ți-o fi-nșînit în tine

Ibidem, p. 194.

Calul se-ntraporă-n vînt și bătînd cu copitele vîntul,
Zvîrle-și stăpînul din scări.

Aeneis, X, 889—890.

Zboară cu zuzăt săgeata cîntînd și **despintecă** vîntul.

Ibidem, V, 503.

Capul cel sfînt și-l ridică spre cer și **despintecă** noaptea

Ibidem, VIII, 591.

Bat cu puternice cozi și s-azvîrl și **despintecă** marea

Ibidem, VIII, 673.

Zboară năvalnicul fier și **despintecă** negura nopții.

Ibidem, IX, 409.

Mîna furtuna cu ploi și **despintecă** norii să verse.

Ibidem, IX, 670.

Iuți se ciocnesc și cu zangăt vuind **răscapără** flăcări.

Ibidem, VIII, 529.

și de aur **răsfulgeră** marea

Ibidem, VIII, 676.

Parcă-i sub neguri de fior, și prin neguri **răsfulgeră** coifuri.

Ibidem, XI, 602.

Iese-i în cale și-n umezi plămîni îi **răzvîntur**-oțelul

Ibidem, X, 387.

Coama-i trăsaltă pe gît și-i **răsvîntură** coada pe șolduri.

Ibidem, XI, 497.

Precum cînd un porumb lăsat din zbor
la alt porumb, rotind ei își arată,
și dulce gurluind, iubirea lor,

Paradisul, p. 217.

Că-n punctu-acesta sunt învins conced,
cu tema s-an vreun punct nu-l biruiește
Niciînd așa pe-un comic ori traged.

Paradisul, p. 262.

o parte trage pe-alta și-o urnește
și dulce-astfel sunînd țintinul lui
ca sufletul dispus ți se topește.

Ibidem, p. 85.

Și cum din harpă și din gigă iese
plăcut tintin de multe corzi, chiar cui
nu-i sînt din cîntec vorbele-nțeleș,

Ibidem, p. 123.

Pe aceasta din urmă **Ramiro Ortiz**⁷¹ îl explică în felul următor : „cuvînt onomatopeic creat de traducător, după italianescul tintinnare tintinno, etc. În textul lui Dante se spune tin, tin, redînd onomatopeic sunetul ceasornicului“. Comentatorul *Divinei Commedii* vorbește și-n alte locuri de cuvinte italienești, păstrate în textul românesc. Cf. *conducătoare*,⁷² *gemme*,⁷³ *nastru*,⁷⁴ *suspir*,⁷⁵ etc.

Crearea unor cuvinte, după model italianesc, l-a preocupat și pe **C. Balmuș** care susține că acest proces a fost determinat de nevoia pe care o simte poetul, la un moment dat, de a se apropia „de înfricoșătorul geniu al lui Dante“. „Coșbuc a imitat, așadar, cu măiestrie puțin obișnuită terținele dantești și locurile acestea nu sunt rare. Am putea chiar spune că tălmăcirea făcută de poetul nostru se caracterizează tocmai prin această curajoasă încercare“.⁷⁶

I. Iordan a arătat⁷⁷ că numele propriu **Codîrloiu**, care reproduce pe italianescu **Malacoda**,⁷⁸ este și el o creație a lui **Coșbuc**, de la **Codîrlă**,⁷⁹ după cum **N. Iorga** vorbea de „creări de nume pentru epopeea populară“⁸⁰ cum ar fi **Țara lui Amurg** și **Cetină-mpărat**. Aș adăuga aici **Ciaca-Paca-Bei** în rimă cu ei!⁸¹ și **ucrainic** (armăsar **ucrainic** !), pe care l-am întîlnit în **Mazeppa**. Cuvîntul acesta mi se pare deosebit de important pentru că, după modelul lui și a altora ca el, apoi după unele neologisme asemănătoare, sufixul **-ic** a devenit foarte productiv în limba literară românească din ulti-

71. *Paradisul*, p. 85.

72. *Purgatoriul*, p. 44.

73. *Paradisul*, p. 81.

74. *Ibidem*, p. 126.

75. *Ibidem*, p. 6.

76. *Revista critică* I, 1927, p. 80.

77. *Numele dracilor în Divina Commedia*, Iași, 1945, p. 13.

78. *Infernul*, XXI, XXII.

79. Cf. și *Revista Critică* I, 1927, p. 81.

80. *Istoria literaturii românești contemporane I. Crearea formei*, București, „Adevărul“

1934, p. 363, nr. 1.

81. *Ziarul unu Pierde-Vară*, p. 80.

ma vreme. În lucrările unui scriitor ca Victor Valeriu Martinescu găsim numeroase asemenea adjective și adverbe : cifric, corolaric, curcubeic, concepție hamalică, relație ideică, monstruoșitate naturală, poemă, pluralic, amestec simbiozic, similitudine, esență solarică, prezență solarică, privirile spermatică, compromis valoric, protest valoric, victoric, etc., iar Vladimir Streinul, vorbește și el⁸² de „vârsta baladică“.

Înainte de a încheia acest capitol aș vrea să aduc unele informații în legătură cu **suleget** și **intrulpi**. Primul dintre aceste două cuvinte, întrebuițat de Coșbuc în poezia *Crăiasa Zinelor* :

Pe degetul **suleget**

Al zînei pus, pe cel mai mic,

Crescut părea pe deget,

a fost considerat de unii care, e drept, nu și-au exprimat părerile în scris ci s-au mulțumit să și le expună verbal în fața elevilor, ca o creație a poetului, care nu găsea o rimă pentru **deget**. În realitate cuvîntul apare încă la *Dosoftei* și la *Cantemir*, după cum îl întîlnim și într-o poezie de tinereță a lui Coșbuc, unde nu mai e în rimă :

Te salut, iubita prostului Mamurra

Tu n-ai nici uscată, nici rumenă gura,

Nu ți-e mică mîna, nici piciorul mic,

Ochii nu-ți sunt negri, ești atît de vană,

Și-n alesul vorbeii ești o bătărană,

Trup tu n-ai **suleget**, n-ai frumos nimic !

Romane și Cîntece, p. 65.

Îl găsim în *Lexiconul de la Buda*, la *Laurian Massimu*, care îl citează, ca pe atîtea alte cuvinte, numai după *Lexiconul pomennit*, la *Pop-Barcianu*, cu formele *sullegeru* și *sullegettu*, la *Tiktin*, unde ni se dau citate din limba românească veche (v. scriitorii pomeniți aici mai sus !) și se propune și etimologia lat. *SUBLICIDUS* (*SUBLICA*. L. *Șăineanu* în *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, 1929, p. 628, îl înregistrează și el și îl dă ca un bun al româniei vechi, iar în ce privește etimologia spune că-i necunoscută. I. A. Candrea — Gh. Adamescu îl înregistrează, de asemenea, după cum îl întîlnim și la *Fr. Damé*, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, București, 1893—1895, IV, p. 127, sub forma greșită, *sulegeți*, care nu-i decît o contaminație între **suleget** și desinența de plural **-ți**, a substantivelor și adjectivelor masculine terminate în **-t**. Tot așa la *C. Șăineanu*, *Dictionnaire français-roumain*, p. 628, care nu-l cunoaște decît din Coșbuc. În sfîrșit, *August Scriban*, fără a mai da citate, pomenește doar autorii întîlniți la *Tiktin* (*Dosoftei*, *Cantemir*, *Coșbuc* !) ceea ce dovedește că n-a putut înmulți exemplele, deși s-ar fi putut face lucrul acesta, pentru că *G. Bogdan-Duică* în *Ioan Barac*, București, 1933, p. 166,

82. *Clasicii noștri*, București, Casa Școalelor, 1934, p. 350.

îl reproduce după Crișan, cu un înțeles puțin schimbat : „Vediand quot de chiár, înált și sulléget extralucésece acest Nome. . .“. În ceea ce privește etimologia propusă de Tiktin, Scriban o primește cu rezerve : „poate din lat. SUBLICIDUS, din SUBLICA „par“, „șăruș“. Cuvîntul apare și în Dacoromania IV, p. 1571 și V, p. 310, unde Șt. Pașca susține că „etimologia lui sulleget a fost indicată de Pușcariu, din SUBLICIDUS < SUBLICA, de unde reiese că Tiktin a luat etimologia de la Pușcariu și de la el a împrumutat-o Scriban. Pașca are, desigur, dreptate dacă ne gîndim că dicționarul lui Pușcariu se tipărește în 1905 iar fascicula 24/25 din dicționarul lui Tiktin, în care e vorba de **suleget**, apare abia în 1924, aproape douăzeci de ani mai tîrziu.

La fel s-ar părea că stau lucrurile cu **întrulpi**, din **Nunta Zamfirii** :

De-ai fi văzut cum au jucat
Copilele de împărat
Frumoase toate și **întrulpi**,
Cu ochi șireți ca cei de vulpi,
Cu rochii scurte pînă-n pulpi,
Cu păr buclat,

despre care s-a afirmat, de asemenea, de astă dată și în scris, că este o creație a lui Coșbuc. Părerea mea este, însă, că aici problema se prezintă puțin altfel deoarece poetul însuși susținea în **Notele primei ediții a Firelor de Tort**, p. 172, că ne găsim în fața unui „cuvînt care nu există în limbă și e creat de mine“. Dar, împotriva acestei afirmații, **N. Drăganu** a arătat, încă în 1921, că, un cuvînt foarte asemănător cu **suleget**, i-a fost semnalat din comuna Telciu, jud. Năsăud, deci, din imediata apropiere a Hordoului lui Coșbuc. Într-adevăr, fostul profesor de Istoria literaturii românești vechi, de la Universitatea din Cluj a susținut în repetate rînduri că **suleget** nu-i o creație personală a lui Coșbuc, ci un provincialism. În studiul publicat în revista **Transilvania III**, (1921), și intitulat **G. Coșbuc, poetul liceului grăniceresc din Năsăud**, în care se ocupă de activitatea de elev a poetului, **N. Drăganu** face, la p. 853, după ce citează cîteva poezii pe care autorul le citise în cadrul Societății de lectură a elevilor **Virtus Romana Rediviva**, în anii 1883—1884, următoarea afirmație : „Coșbuc cunoaște de pe acum bine limba poporului și-și împestritează poezia, cum se vede și din exemplele citate, cu provincialisme năsăudene. Se mai pot adăuga : **talger**, **țintele**, **bufni**, etc.“ Iar în nota 2, de la aceeași pagină, continuă : „Acest obicei și-l păstrează și mai tîrziu, în poveștile versificate. Dar provincialisme găsim chiar și în **Balade și Idile**. Cf. Să-i duc o poștie sacul, în **Rea de plată**, **Frumoase toate și întrulpi** în **Nunta Zamfirii**, etc.“ La fel se exprimă **Drăganu**, cîteva ani mai tîrziu, în conferința intitulată **George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii**, pe care a ținut-o cu ocazia dezvelirii bustului poetului și care a fost publicată

în *Serbările...*, p. 33—112. La p. 92 găsim reprodus, fără nici o modificare, primul citat din *Transilvania*, iar nota de acolo amplificată : „Acest obicei și-l păstrează și mai târziu în poveștile verificate. Citez câteva : **podet, năprui, huc, zăpistrac** (germ. *Zapfenstreich*), **minten, umblă de-a mandela, rocoină, modru, vesel**, (= *vesel*), **preabăt, de-abrust**, etc. Dar provincialisme de acestea au mai rămas uneori chiar și în *Balade și Idile*. Cf. Să-i duc o **poștie sacul**, în *Rea de plată* ; **Frumoase toate și întrulpi** în *Nunta Zamfirii* ; **năprui** în *Roata morii* ; ș.a.". De fapt, *Roata morii* a fost publicată în volumul *Fire de Tort*, nu în *Balade și Idile*.

În *Dacoromania I*, (1921), p. 300, după citatul „*Nach des Verfassers persönlicher Mitteilung dem Reime zuliebe aus in trup gebildet*“ din *Tiktin*, op. cit., p. 842, supne : „**Lucrul însă nu este tocmai așa. Dl. coleg C. Sanjoan** acum director al liceului de fete din Sighet, care a petrecut mult timp în Telci, jud. Năsăud, comuna învecinată satului de naștere al lui **Coșbuc**, îmi comunică că cuvântul există în graiul poporului de acolo și l-a auzit de mai multe ori. „**Ce băieți întrulpei**“ !, a zis odată un om despre copiii altuia și a explicat că se înțelege „**unul și unul**“, „**ca dintr-o bucată**“. Astfel **Coșbuc** încă a putut să-l cunoască de copil, rămânându-i în tezaurul său de cuvinte în mod subconștient, iar într-un moment de inspirație l-a întrebuițat cât se poate de plastic. Cuvântul altfel e probabil un postverbal derivat — cu omiterea lui **-ic** considerat ca sufix din **întrulpica** rostit : **întrulpcica**, **întrumpica** rostit : **întrumpcica**, **întrunpica**, **întruchipa**, derivat și el din **într-un chip**, care se întrebuițează în părțile Năsăudului ca adverb în forma metatetică **întrulpic**, **întrumpic** și **întrunpic** rostit : **întrulpcic**, **întrumpcic**, **întrunpcic**. Am împărțit lucrul, „**întrumpcic**“ — într-o formă“. Locurile moștenite sînt „**întrumpcic**“ — „**egale**“. Ne-am „**întrulpcicat**“ și „**întrumpcicat**“ = „**cît a dat unul, a dat și celalt**“. Înțelesul de „**unul și unul**“, „**într-o formă**“, „**ca dintr-o bucată**“ a lui **întrulpi** al lui **Coșbuc** se explică ușor din formele de mai sus“.

Aici se termină citatul lui **Drăganu** și se vede bine că autorul nu face decît să documenteze afirmațiile din *Transilvania*, pe care le-a reluat, cîtiva ani mai târziu, în *Serbările...* În trei locuri deosebite, filologul clujean susține originea dialectală a lui **întrulpi**, pe care, cu toate acestea, unii îl mai consideră ca o creație personală a poetului. Pare surprinzător faptul că un coleg al lui **N. Drăganu**, anume **S. Pușcariu**, vorbind în *Dacoromania VII* (1931—1933) despre **inrapora**, pe care l-am pomenit mai sus, face următoarea afirmație : „**Alături de întrulp**, altă creație a lui **Coșbuc** — și tot cu prefixul **întru-** a cărei geneză a fost explicată de **N. Drăganu** în *DR I*, 300, am avea al doilea caz care ne relevă procesul psihologic petrecut în subconștientul poetului creator de cuvinte nouă“. Cu toate acestea, *Dicționarul Academiei II*, I, p. 840, care apărea sub conducerea lui **Pușcariu**, rămîne la părerea lui **Drăganu**.

Concluzia care se impune în urma lecturii întregii opere a lui **Coșbuc**, este că poetul nu creează în mod neobișnuit, nu se ridică

deasupra nivelului comun, cînd e vorba de vocabular.⁸³ Prospețimea operei lui vine din îmbinarea ingenioasă a limbii vechi cu graiurile populare, îmbinare sprijinită și pe faptul că împlinirea face ca graiul lui de acasă să nu mai fi fost exploatat mai înainte, de unde aerul lui de noutate totală care a putut provoca unele confuzii pentru public și unele neplăceri pentru poet.

Dacă vrem, numaidecît, să stabilim o proporție în ceea ce privește preferințele poetului, pentru provincialisme și arhaisme, observăm că activitatea lui de tinerețe se caracterizează, sub aspect lingvistic, printr-o întrebuintare exagerată a cuvintelor dialectale și numai în mică măsură a elementelor vechi, pe care le va utiliza, în schimb, în traduceri. Opera definitivă, care din punct de vedere cronologic se plasează tocmai la mijloc, între celelalte două activități, prezintă provincialismele și arhaismele cele mai puține. Explicația trebuie căutată în faptul că încă de la 188 i se atrage atenția asupra unui eventual abuz în această direcție :⁸⁴ „Acea care s-au scoborît la popor să studieze, sînt mai puțini, și mai puțini cei ce au studiat cu folos. Aici găsesc explicația frumuseții și ușurinții graiului, în care își istorisește Coșbuc poveștile sale. Să mergi din sat în sat, să întrebii ici ce însemnează cutare cuvînt, să întrebii dincolo, ce însemnează acelaș cuvînt, să întrebii și a treia oară, să asemeni cuprinsul explicărilor ce-ți dă țăranul, să sumezi notele comune ale noțiunilor lui și să dai cuvîntului cuprinsul ce i se cuvine și cît i se cuvine de larg și de lămurit, este o muncă ce nu pricepe oricine să o facă, și o fac puțini.

Coșbuc a făcut-o ; el are cuvinte pentru orice idee exprimată, nu simți nicăieri, că se opîntește să caute o expresie, cum bagi de seamă că se opîntesc alții. De aici se explică la el și apariția unei sume de cuvinte ce numai la dînsul le-am găsit și de multe ori sunt pline de efect în versurile ce le înfrumusețează și le premenește astfel cu material nou. Dar, lucrînd astfel, trebuie să nu uităm că provincialismele exagerate... nu pot găsi loc în limba literară, și mai ales în poezie, nu !“

Odată cu trecerea în țară, poetul are ocazia să vadă, mult mai bine ca pînă atunci, că nu toate cuvintele de la Năsăud pot fi utilizate în poezie. Găsesc interesant, și vrednic de menționat aici ultimul aliniat din Notele cu care se încheie primele ediții ale volumului *Fire de Tort*⁸⁵ : „În concepțiunea lor, în metru, în ritm, n-am schimbat nimic : sunt publicate așa cum le-am scris atunci. Am păstrat și rimele, de aceea se găsesc și rime slabe în unele poezii. Tot ce-am schimbat e cîte un cuvînt provincial, ori cîte o expresiune care azi nu-mi mai place“.

Nu trebuie uitată, sau neglijată, nici evoluția lui artistică în deplină ascensiune tocmai în această vreme, după cum cred potrivit să insist asupra cuprinsului pe care-l au lucrările lui Coșbuc

83. G. Bogdan-Dulcă, *Tribuna* V, nr. 155. Am făcut citatul după N. Drăganu, *Serbările...* p. 93. Sublinierea este a mea.

85. p. 173.

în anume epocă. Activitatea de tinerețe se caracterizează prin versificarea unor basme populare, în care regionalismele erau foarte potrivite, pe când după 1896, când apare volumul *Fire de Tort*, poetul se orientează spre traduceri, care nefiind făcute, totdeauna, din limbile moderne, era nevoie ca și limba să fie adaptată cuprinsului acestor traduceri.

În ceea ce privește traducerea, mai bine spus întoarcerea la regionalisme sau orientarea spre limba veche în aceste traduceri, nu trebuie să uităm iarăși că, oricât de liber ar fi transpus poetul dintr-o limbă, în alta, el trebuie să se conducă după un text pe care se străduia să-l „tradeze”, cât mai puțin. Când nu găsea un corespondent în limba literară era obligat să se adreseze graiurilor populare sau limbii vechi. Lucrul acesta mi se pare cu atât mai valabil, cu cât el a îmbogățit literatura noastră aproape numai cu traduceri în versuri, în care respectarea textului original se impunea cu și mai mare strictețe.

Îmi dau seama că afirmația aceasta poate fi corectată în sensul că poetul își îngăduie să pună de la el, zeci, ba chiar sute de versuri, ca în *Mazeppa*, dar în același timp caută să imite, după cum a arătat C. Balmuș,⁸⁶ aidoma expresiile întâlnite. Versul lui Dante

„I'credo ch'ei credette ch'io credesse“

a fost tradus de Coșbuc prin :

„Eu cred că el credea că poate-aș crede“

și lucrul n-a fost prea greu dacă observăm că el însuși obișnuia asemenea jocuri de cuvinte, încă din epoca *Tribunei*. Într-o poezie intitulată *Dric de teleguță* și publicată de I.E. Torouțiu⁸⁷ găsim, la p. 220, următoarele versuri :

Din pumni și pălmi a bombardat
Pe Clara lui ; pojar și pară !
E Clara clară, dar mai clară
Pahon o face, căci pe ea
Clarissimă s-o facă vrea.
Și nu-i de vorbă : Cum o bate
Simțește Clara claritate.

Mai este nevoie să adăugăm că pe câtă vreme în *Mazeppa* și în *Sacontale* poetul a împrumutat doar subiectele, permițându-și să le trateze în toată libertatea, după un procedeu obișnuit în domeniul cărților populare, în *Aeneis* și în *Divina Commedia* a realizat adevărate traduceri, în sensul că s-a ținut, strict, de textul originalului pe care nu l-a mai amplificat sub nici o formă.

După examinarea, fie și neaprofundată, a vocabularului lui Coșbuc, nu mai poate rezista afirmația lui A. Demetrescu⁸⁸ că „pentru un scriitor care nu recunoaște nici o lege și nici o stavilă pentru făurirea cuvintelor, nu mai există nici o greutate metrică“

86. Loc. cit., p. 80.

87. Op. cit., p. 218—222.

88. *Literatură și Artă Română* I, p. 267.

dar au actualitate totală nu numai cuvintele lui T. Maiorescu⁸⁹ în legătură cu „magistrala stăpînire a limbii“, ci și ale celor relativ mulți care s-au oprit asupra meșteșugarului neîntrecut, asupra „maestrului“ Coșbuc,⁹⁰ sau asupra cunoscătorului profund al graiurilor populare pe care le prelucrează, dîndu-le o expresivitate nouă.

Intuiția lui lingvistică îl ferește de exagerări și, mai ales, îl menține, în tot timpul, în acele sectoare ale vocabularului care au valoare permanentă. Mi se pare foarte important amănuntul că această intuiție a poetului ocolește, cu toată siguranța, cuvintele cu prea vădit caracter de epocă și pune în circulație numai pe acele care nu sînt sortite unei morți rapide. Așa cum cronicarii înconjoară elementele grecești, foarte la modă în limba vremii lor, așa cum un scriitor de talia lui N. Filimon pune mult tact și măsură în întrebuițarea turcismelor, tot așa Coșbuc nu recurge la împrumuturile ungurești și nemțești decît foarte rar, pentru că își dă seama de caracterul lor efemer. O singură dată încearcă să combine fraze întregi cu asemenea cuvinte, tocmai spre a dovedi lipsa oricărui efect artistic :

Alduit o fo' vileagul în celi vremuri bătrînești
Cînd gîn'ești la el cu chedve așa fain te revenești
Traiu-n slobod, găbănașul plin de buză, traiu cu hasnă.
Azi sușig, porții, zăloage, cheltuielei, muncă și casnă.
Dar să vezi felebărate c'azi și portu-i prefăcut,
Chiar cătana nu vrea coardă, nici ciacău pe cap mai mult
Și bocancii-i par cisiguri pentru el prea rongiuite :
Opță toate-s azi sub soare pustușagului hernite.

Serbările. . . , p. 109.

89. Critice III, p. 159.

90. Cf. C. Dobrogeanu-Gberea, op. cit., p. 256, 350, 362 și, mai ales, 360: „Dar puterea adevărat uimitoare în mînulrea limbii românești o arată Coșbuc în construcția strofei. Strofa lui e variată, capricioasă, cîteodată un adevărat mozaic. Nici un poet român nu poate să se compare, în această privință, cu Coșbuc“. I. Slavici, Amintiri, București, „Cultura Națională“, 1924, insistă, de asemenea, de mai multe ori, asupra acestui lucru. Părerile lui se pot vedea la p. 146, 147, 148, 150, 153, 160 „Poeziile lui George Coșbuc are să le cetească cel ce ține cum se aleg, se-ntrebuințează și se așează vorbele în românește“, 161—162, etc. C. Ibrălleanu, Curs de Istoria literaturii Române Moderne Epoca Eminescu, Iași, 1930, p. 364, afirmă și el că „Arta versificației rămîne ca meșteșug distins“. G. Călinescu, op. cit., vorbește de „tehnică perfectă și instinct artistic chiar în momentele de recreație“ p. 520, după cum, în altă parte, susține că poetul este „desăvîrșit tehnician“, p. 523. E. Lovinescu, Sburătorul I 1919, nr. 1, p. 15: „Dacă n-am găsit tot în Eminescu cele mai muzicale și mai plastice versuri ce s-au scris în românește, am putea spune că poetul ardelean a fost cel mai desăvîrșit meșteșugar al versului nostru. Coșbuc nu ajunge pînă la perfecția unora din versurile lui Eminescu; are însă o stăpînire de formă suverană. Pe cit e de inegal Eminescu pe atît e de egal Coșbuc. Nu e poet care să fi mlădit mai bine limba românească în fine laméle sonore. Fraza poetică se strecoară în șoptitoare versuri; versurile se incheagă în strofe ce curg pe nesimțite în cea mai nesilită alergare“. În altă parte, vorbind despre poezie „Fragment“, din Balade și Idile, p. 144, pe care poetul a imitat-o după un model indian, Lovinescu ibid., nr. 2, 15 spune: „Coșbuc i-a aruncat numai bogata halnă a versificației lui magistrale“. Ceilalți critici sau istorici literari, care s-au mai ocupat de Coșbuc cu excepția scriitorului I. Pillat, n-au spus, în majoritatea lor, aproape nimic nou ci au repetat, de foarte multe ori, fără mențiunile cuvenite, lucruri cunoscute încă din ultimul deceniu al secolului trecut.